

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА

УДК 343.24/.297

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.1.35>

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Деев Максим Валерійович,

orcid.org/0009-0005-9896-3992

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права

Національного університету «Запорізька політехніка»

У статті здійснено комплексне науково-правове дослідження реформування кримінально-виконавчої системи України в умовах воєнного стану та європейської інтеграції. Доведено, що сучасна трансформація пенітенціарної політики зумовлена переходом від карально-репресивної моделі до гуманістично орієнтованої системи, спрямованої на забезпечення прав людини, ресоціалізацію засуджених та зниження рівня рецидивної злочинності.

Проаналізовано нормативні засади функціонування кримінально-виконавчої системи, включно з конституційними принципами, кримінально-виконавчим законодавством, законодавством про пробацію та стратегічними актами державної політики у сфері виконання покарань. Виявлено системні проблеми реалізації реформ, пов'язані з інституційною інерцією, ресурсними обмеженнями, управлінськими дисфункціями та невідповідністю правозастосовчої практики міжнародним стандартам поведінки з особами, позбавленими волі. Особливу увагу приділено цифровій трансформації пенітенціарної системи як інструменту підвищення прозорості, ефективності управління та гарантій дотримання прав людини в місцях несвободи.

Наголошено, що реформування кримінально-виконавчої системи має міждисциплінарний характер і потребує поєднання правових, організаційних та соціально-управлінських підходів. Доведено, що сталий розвиток пенітенціарної сфери можливий лише за умов підвищення професійних стандартів діяльності персоналу, зміцнення механізмів громадського контролю, впровадження антикорупційних інструментів і розвитку альтернативних форм виконання покарань. Запропоновано розглядати пенітенціарну реформу як складову ширшої трансформації сектору правосуддя, орієнтованої на утвердження верховенства права, поваги до людської гідності та інтеграцію України до європейського правового простору. Обґрунтовано необхідність системного поєднання інституційного оновлення, імплементації європейських пенітенціарних стандартів і технологічної модернізації. Зроблено висновок, що ефективність реформ визначається узгодженістю законодавчих змін із практикою їх застосування, належним ресурсним забезпеченням і формуванням довгострокової державної стратегії гуманізації виконання покарань.

Ключові слова: кримінально-виконавча система, пенітенціарна реформа, права людини, ресоціалізація засуджених, європейські пенітенціарні стандарти, цифровізація, воєнний стан, державна політика у сфері виконання покарань.

Deyev Maksym. Reform of the criminal-executive system of Ukraine

The article presents a comprehensive scientific and legal study of the reform of Ukraine's criminal-executive system under conditions of martial law and European integration. It is substantiated that the current transformation of penitentiary policy is driven by a shift from a punitive-repressive model toward a humanistic system focused on protecting human rights, resocializing convicted persons, and reducing recidivism.

The regulatory foundations of the criminal-executive system are analyzed, including constitutional principles, criminal-executive legislation, probation legislation, and strategic state policy acts in the field of execution of sentences. Systemic obstacles to the implementation of reforms are identified, including institutional inertia, resource constraints, managerial dysfunctions, and inconsistencies between practice and international standards for the treatment of persons deprived of liberty. Particular attention is paid to the digital transformation of the penitentiary system to increase transparency, administrative efficiency, and safeguards for human rights in places of detention.

It is emphasized that reforming the criminal-executive system is interdisciplinary and requires a combination of legal, organizational, and socio-managerial approaches. It is proven that the sustainable development of the penitentiary sector is possible only by raising staff professional standards, strengthening mechanisms of public oversight, implementing anti-corruption measures, and expanding alternative forms of punishment. The penitentiary reform is proposed as part of a broader transformation of the justice sector aimed at strengthening the rule of law, respect for human dignity, and Ukraine's integration into the European legal space. The necessity of a systemic combination of institutional renewal, implementation of European penitentiary standards, and technological modernization is substantiated. It is concluded that the effectiveness of reforms depends on the consistency between legislative changes and their practical application, adequate resource support, and the formation of a long-term state strategy for the humanization of the execution of sentences.

Key words: criminal-executive system, penitentiary reform, human rights, resocialization of convicted persons, European penitentiary standards, digitalization, martial law, state policy in the field of execution of sentences.

Постановка проблеми. Реформування кримінально-виконавчої системи України є одним із ключових напрямів модернізації сектору правосуддя та забезпечення дотримання прав людини. Сучасні соціально-економічні виклики, європейський вектор розвитку держави, збройна агресія проти України та необхідність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів актуалізують потребу у комплексному переосмисленні ролі пенітенціарної системи.

Тривалий час кримінально-виконавча система розглядалася переважно як інструмент ізоляції засуджених, тоді як сучасні підходи передбачають її орієнтацію на ресоціалізацію, гуманізацію виконання покарань та запобігання рецидивній злочинності. Водночас на практиці зберігаються проблеми кадрового забезпечення, недостатності матеріально-технічної бази, обмеженого соціального захисту персоналу, неефективності управління та невідповідності умов утримання міжнародним стандартам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реформування кримінально-виконавчої системи була предметом дослідження багатьох українських науковців, зокрема А.І. Богатирьова,

Т.А. Денисової, Т.Л. Кальченко, О.М. Литвинова, Є.О. Нецветаєва, Ю.В. Орлова та інших. Їхні роботи присвячені гуманізації виконання покарань, правовому статусу засуджених, діяльності персоналу установ виконання покарань та адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Водночас у науковій літературі переважно розглядаються окремі аспекти реформування – правові, організаційні або соціальні. Недостатньо комплексно дослідженими залишаються питання системної трансформації кримінально-виконавчої системи в умовах воєнного стану, цифровізації державного управління та інтеграції європейських пенітенціарних стандартів у практичну діяльність установ виконання покарань. Це визначає необхідність подальших міждисциплінарних досліджень.

Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану реформування кримінально-виконавчої системи України, визначення ключових проблем її функціонування та обґрунтування напрямів удосконалення з урахуванням міжнародних стандартів і національних потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформування кримінально-виконавчої системи в Україні має тривалий, етапний і нормативно зумов-

лений характер. Після здобуття незалежності Україною було започатковано системну трансформацію моделі виконання кримінальних покарань, спрямовану на відмову від карально-репресивної радянської доктрини та формування правової системи, орієнтованої на принципи гуманізму, верховенства права та забезпечення прав і свобод людини. Сучасний етап реформування характеризується інтеграцією європейських пенітенціарних стандартів, посиленням гарантій прав засуджених та удосконаленням організаційно-правових засад діяльності кримінально-виконавчих установ.

Правове підґрунтя реформування кримінально-виконавчої системи України утворює ієрархічно впорядкована сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, до якої належать Конституція України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Закони України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про пробацію», розпорядження Кабінету Міністрів України про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації на 2022–2024 роки, підзаконні нормативно-правові акти Міністерства юстиції України, а також міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Сукупність зазначених актів формує нормативну основу державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, визначає стратегічні напрями інституційної трансформації пенітенціарної системи та забезпечує приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних і європейських стандартів поведінки з особами, позбавленими волі.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, що формує гуманістичну основу всієї кримінально-виконавчої політики [1]. Цей принцип конкретизується у ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (КВК України), яка визначає завдання кримінально-виконавчого законодавства як забезпечення виконання покарань із дотриманням прав людини та створення

умов для виправлення і ресоціалізації засуджених [2]. Стаття 5 КВК України закріплює принципи законності, гуманізму, справедливості та диференціації виконання покарань, що безпосередньо узгоджується з європейськими пенітенціарними стандартами. Саме ці принципи є нормативною основою для реформування системи в напрямі гуманізації.

Особливу роль у процесі реформ відіграє Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», який визначає правовий статус служби як складової сектору безпеки та правосуддя. Стаття 1 цього Закону встановлює, що діяльність служби спрямована на реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань із дотриманням прав і свобод людини [3].

Важливим кроком реформування стало законодавче закріплення інституту пробації відповідно до Закону України «Про пробацію», який орієнтує систему на альтернативні заходи впливу та ресоціалізацію правопорушників [4]. Це відповідає європейській тенденції зменшення кількості осіб, які перебувають у тюрмах, та розвитку некаральних форм реагування на злочинність.

В умовах воєнного стану нормативне регулювання діяльності кримінально-виконавчої системи здійснюється з урахуванням Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який врегульовує особливості організації роботи державних органів [5]. Водночас навіть за надзвичайних умов держава зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів поведінки із засудженими, що впливає з Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Необхідно також приділити увагу й Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. Це програмний документ, що визначає напрями подальшого реформування і функціонування пенітенціарної системи. Його метою є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту [6]. Досягнення цілей, визначених Страте-

гією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, потребує не лише нормативного закріплення стратегічних завдань, а й впровадження сучасних управлінських і технологічних рішень у діяльність установ виконання покарань. У цьому контексті цифровізація виступає ключовим механізмом підвищення ефективності управління, контролю та забезпечення дотримання прав людини в пенітенціарній сфері.

Цифровізація кримінально-виконавчої системи нормативно підтримується загальнодержавною політикою цифрової трансформації, закріпленою у законодавстві у сфері електронного урядування, захисту інформації та електронних комунікацій. Впровадження інформаційно-телекомунікаційних систем у сфері виконання покарань сприяє реалізації принципів відкритості, підзвітності та ефективності державного управління, а також забезпечує додаткові гарантії дотримання прав людини в місцях несвободи. Використання цифрових рішень забезпечує удосконалення обліку засуджених, моніторинг умов їх тримання, доступ до медичних і соціальних послуг, а також підвищує прозорість і підзвітність діяльності установ виконання покарань.

Водночас цифрова модернізація кримінально-виконавчої системи має розглядатися як складова ширшої гуманістичної трансформації пенітенціарної політики. Як слушно зазначає А.І. Богатирьов, реформування кримінально-виконавчої системи та її перехід до сучасної пенітенціарної моделі обов'язково мають передбачати поліпшення умов тримання засуджених, їх матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення в місцях несвободи, оскільки саме це є важливим чинником виправлення, ресоціалізації та реінтеграції осіб у суспільство [7, с. 200].

Разом із тим науковці звертають увагу на системні суперечності у функціонуванні кримінально-виконавчої системи. На думку Т.А. Денисової, аналіз процесу виконання й відбування покарання свідчить про недостатню узгодженість між кримінально-правовою та кримінально-виконавчою політикою держави. Фіксуються випадки порушення прав засуджених, у тому числі пов'язані

з неналежними умовами тримання, безпекою в установах та дефіцитом ресурсів. Нестійкість теоретичних підходів до законотворчості, організаційні проблеми функціонування КВС і хронічне недофінансування, особливо у сфері медичного забезпечення установ, істотно ускладнюють процес виконання покарань [8, с. 9].

Погоджуючись із наведеними висновками, Є.О. Нецветаєв підкреслює, що порушення прав засуджених і осіб, узятих під варту, продовжують фіксувати як громадські організації, так і державні інституції, зокрема Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та органи прокуратури. Наявність системних проблем підтверджується і практикою Європейського суду з прав людини, рішення якого засвідчують порушення Україною положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та зумовлюють значні компенсаційні виплати заявникам [9, с. 117].

У цьому контексті О. М. Литвинов та Ю. В. Орлов звертають увагу на конфліктність умов формування і реалізації кримінально-виконавчої політики, коли формально задекларовані стратегічні цілі реформ не узгоджуються з фактичними управлінськими практиками. Науковці зазначають, що збереження інституційних анахронізмів, орієнтованих на відтворення застарілих моделей управління, суттєво гальмує впровадження ліберальних та інноваційних підходів у пенітенціарній сфері. За таких умов навіть найкращі міжнародні рекомендації й прогресивний зарубіжний досвід не можуть бути повноцінно реалізовані [10, с. 48]. Автори обґрунтовують, що ефективне реформування кримінально-виконавчої системи потребує не лише фрагментарних законодавчих змін, а комплексної інституційної трансформації, спрямованої на подолання криміналізованих управлінських практик, підвищення прозорості діяльності державних органів та формування дієвих антикорупційних механізмів. Такий підхід передбачає узгодження стратегічних цілей пенітенціарної реформи з реальними управлінськими рішеннями, а також формування довгострокової державної політики, орієнтованої на гуманізацію виконання покарань,

ресоціалізацію засуджених і зміцнення принципу верховенства права.

У цьому вимірі реформування кримінально-виконавчої системи набуває не лише внутрішньодержавного, а й виразного міжнародно-правового значення. Виконання рішень Європейського суду з прав людини, імплементація Європейських пенітенціарних правил, рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи та гармонізація національного законодавства зі стандартами Європейського Союзу виступають ключовими орієнтирами подальшої трансформації системи. Вони формують нормативну основу для підвищення гарантій прав людини в місцях несвободи, запровадження сучасних управлінських моделей і розвитку альтернативних заходів кримінально-правового впливу.

В умовах воєнного стану зазначені проблеми набувають додаткової складності. Зростання навантаження на установи виконання покарань, обмеженість фінансових і кадрових ресурсів, необхідність забезпечення безпеки персоналу та засуджених висувають підвищені вимоги до ефективності управління системою. За цих обставин особливого значення набуває цифрова модернізація пенітенціарної сфери: впровадження електронного документообігу, реєстрів засуджених, систем дистанційної комунікації із судами та органами державної влади, а також інструментів електронного моніторингу.

Поєднання інституційного оновлення, цифрової трансформації та адаптації до європейських стандартів має розглядатися як взаємопов'язані складові єдиного реформаторського процесу. Лише системний підхід, що спирається на верховен-

ство права, повагу до людської гідності та сучасні управлінські технології, здатний забезпечити формування в Україні ефективної, гуманістично орієнтованої пенітенціарної системи, інтегрованої до європейського правового простору.

Висновки. Реформування кримінально-виконавчої системи України є складним багаторівневим процесом, що поєднує правові, інституційні та управлінські компоненти. Аналіз сучасного стану системи свідчить про наявність як нормативної бази для її модернізації, так і системних перешкод, пов'язаних із розривом між задекларованими реформаторськими цілями та практикою їх реалізації. Ключовими напрямками подальшого розвитку мають стати: забезпечення реальної імплементації європейських стандартів поведінки із засудженими; інституційне очищення та підвищення прозорості управління; цифрова трансформація пенітенціарної діяльності; зміцнення гарантій прав людини в умовах воєнного стану; формування довгострокової державної стратегії гуманізації виконання покарань.

Ефективність реформ безпосередньо залежить від узгодженості законодавчих змін із практикою їх застосування, належного ресурсного забезпечення та політичної послідовності у впровадженні антикорупційних і правозахисних механізмів. Лише за умов системної державної політики можливо забезпечити трансформацію кримінально-виконавчої системи в сучасну пенітенціарну модель, орієнтовану на ресоціалізацію особи, суспільну безпеку та європейські стандарти прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254 к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3. Ст. 21.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
4. Про пробацію: Закон України від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.

6. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. / *Офіційний вісник України*. 2023. № 1. Ст. 33.

7. Богатирьов А. І. Адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі аспекти запобігання і протидії правопорушенням. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3. С. 196–200. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-3-196-201.

8. Денисова Т.А. Пошук відповідей на амбітні програми реформування кримінально-виконавчої системи України: від законодавства до кадрового забезпечення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 8–19. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.0.

9. Нецветаєв Є.О. Стан дотримання прав людини в умовах реформування державної кримінально-виконавчої служби України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 116–123. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.12.

10. Литвинов О.М., Орлов Ю.В. Інституційні засади реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України. *Право України*. 2019. № 7. С. 40–52. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2019_7_s2.pdf (дата звернення 11.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)